

До питання деструктивної пропаганди в судово-експертних дослідженнях: аналіз останніх публікацій

Олександр Євсюков

кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник,
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3554-8848>, e-mail: a.evsyukov1971@gmail.com

Проведено аналіз публікацій із виявлення деструктивної пропаганди. Наголошено на активізації пріоритетних напрямів судово-експертних досліджень щодо захисту національної безпеки нашої держави.

Ключові слова: національна безпека; деструктивна пропаганда; психологічна війна; психологічна операція; психологічне приголомшення; зміна думок; зміна переконань; зміна ціннісних орієнтирів; зміна почуттів.

On Destructive Propaganda in Forensic Examinations: Analysis of Recent Publications

Oleksandr Yevsiukov

The paper offers an overview of publications on the identification of destructive propaganda. It emphasizes the need to reinforce priority areas of forensic examinations in order to protect the national security of our State.

Keywords: national security; destructive propaganda; psychological warfare; psychological operation; psychological destabilization; change of mind; change of beliefs; change of value orientations; change of feelings.

Останніми роками питанню поширення деструктивної пропаганди на території нашої держави науковці, правники, представники військових та інших силових відомств приділяють значну увагу. Актуальності це питання набуло внаслідок повномасштабних військових дій на території нашої держави та діяльності окремих громадян. У своєму дослідженні М. Котюк наводить таку статистику злочинів проти національної безпеки нашої держави: «З 22 лютого 2022 р. по 1 березня 2023 р. ДБР проводило розслідування 1331 кримінального провадження щодо злочинів проти основ національної безпеки. Серед них: 1060 кримінальних проваджень за фактом державної зради

(ст. 111 КК України), 214 — за фактом колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), 17 — щодо пособників державі-агресору (ст. 111-2 КК України) тощо. У результаті проведення розслідувань 584 особам повідомлено про підозру, 331 особа оголошена в розшук, 1359 осіб перевіряються на причетність до державної зради та колабораційної діяльності. <...> За даними Офісу Генерального прокурора, від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну зареєстровано 16 885 злочинів проти національної безпеки України (станом на 26.03.2023 р.), зокрема правоохоронцями зареєстровано 2 183 кримінальних проваджень за ст. 111 КК

України (державна зрада) та 4815 за ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність)» [1, с. 164]. Відтоді статистичні показники цих злочинів майже втричі збільшились. Паралельно виникає питання їх розслідування у правовому полі та дослідження нового питання для нашої країни — сприймання громадянами деструктивної пропаганди.

Правову складову зазначених дій висвітлили у своєму дослідженні Є. Ковкіна та К. Зайчик: «У змісті диспозицій статті ч. 2 статті 436-2 КК зазначається детальний перелік діянь щодо розповсюдження інформації з виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України, представленням збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням тимчасової окупації частини території України» [2, с. 145].

Своєю чергою В. Біла й А. Сидорук зазначають, що «було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. № 2108-IX, у якому Кримінальний кодекс України <...> доповнено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». Верховна Рада України запровадила кримінальну відповідальність за співпрацю з рф в інформаційній, освітній, політичній, військовій, адміністративній, економічній або трудовій сферах» [3, с. 68].

З погляду на джерело, яке призвело до названих вище дій певних громадян нашої держави, Т. Єгорова зауважує таке: «РФ, переслідуючи свою стратегічну мету, ще до повномасштабного воєнного вторгнення системно здійснювала різноманітні інформаційно-психологічні інтервенції, створюючи загрозу державній безпеці України. У чинному законодавстві України поняття «інформаційна безпека» охоплює багато складників, серед яких є суто психологічні, а саме деструктивний інформаційний вплив засобами інформаційно-психологічної спеціальної операції (далі — ІПСО). Актуальність науково-практичного вивчення російської ІПСО проти України зумовлена тим, що вона як психологічна зброя агресора спрямована на досягнення стратегічної мети — тектонічних, смислових зсувів в українських культурних та історичних цінностях» [4, с. 122].

Питанню психологічних війн і їхнім складовим — операціям — приділив увагу у своїх дослідженнях український науковець В. Ягупов: «В термінологічному словнику армії США (1950) дається таке визначення психологічної війни: “Психологічна війна — це планомірне використання державою в період війни або надзвичайного стану засобів пропаганди з метою впливу на думки, емоції, позиції та поведінку організованих ворожих, нейтральних і дружніх груп таким чином, щоб сприяти досягненню своєї національної політики та визначених цілей”» [5, с. 59]. Далі, посиляючись на Польовий статут ар-

мії США РМ-33-1, В. Ягупов пише: *«В основі психологічної війни лежать психологічні операції — планова пропагандивна і психологічна діяльність у мирний і воєнний час, яка розрахована на ворожі, нейтральні та дружні аудиторії з метою формування їх позитивного ставлення для досягнення як політичних, так і воєнних національних цілей держав Північноатлантичної співдружності»* [5, с. 59]. Окреслюючи їхні головні особливості, учений наголошує: *«Однією з головних особливостей сучасних бойових дій у сучасній війні є широкомасштабне використання методів психологічного пригломашення супротивника, зміни думок, переконань, ціннісних орієнтирів, почуттів населення і військ дружніх і нейтральних держав. З цією метою використовуються як сучасна бойова зброя (у тому числі й психотропна), так і прості прийоми впливу на почуття, волю, свідомість і підсвідомість людей. Форми та методи цієї боротьби розробляються відповідними державними установами сучасних розвинених країн у межах ведення психологічної війни»* [5, с. 58].

Тобто деструктивну пропаганду необхідно визначити як систематизовану й цілеспрямовану діяльність із поширення ідей (інформації) за допомогою різних засобів, спрямовану на думки, почуття, стани, ставлення та поведінку з метою підризу позицій протилежної сторони.

Дослідження щодо поширення наочних, звукових і відеозвукових матеріалів з деструктивною пропагандою

сьогодні здійснюють експерти в межах комплексних судових експертиз, а саме психолого-лінгвістичної та психолого-мистецтвознавчої. Свої напрацювання і досвід вони висвітлюють у наукових публікаціях та обговорюють на конференціях. Експерти Українського НДІ спеціальної техніки та судових експертиз досліджували публічні заклики як доказ фактів колабораційної діяльності в семантико-текстуальних експертизах (В. Біла й А. Сидорук) [3], а фахівці ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» — інформацію щодо виправдовування або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України (Є. Ковкіна та К. Зайчик) [2], креолізовані тексти з емблематикою російської агресії в семантико-текстуальній експертизі мовлення (Н. Піддубна та В. Переяслов) [6], проблеми дефініції терміна «глорифікація» у юридичній терміносистемі (Ю. Браїлко та Н. Кисла) [7], актуальні питання експертного психологічного дослідження у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти інформаційної безпеки України (Т. Єгорова) [4], етичні засади лінгвістичної експертизи текстів воєнної тематики (І. Савченко та О. Сидоренко) [8].

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій висвітлює увагу науковців і практиків до питання деструктивної пропаганди. З правової точки зору, відбулися відповідні зміни у КК України у зв'язку зі зростанням останніми роками правопорушень щодо національної безпеки нашої держави, а в експертній практиці цей напрям став пріоритетним.

Перелік джерел посилання

1. Котюк М. Типові слідчі ситуації під час розслідування державної зради в умовах воєнного стану. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювіл. видатн. учен.: 95-річ. від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річ. від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). Харків, 2023. С. 163—166. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WnOCsPaFLjSy4TdY0hSUCiAVWz4ANHI7/view> (дата звернення: 03.04.2025).
2. Ковкіна Є., Зайчик К. Лінгвістичні дослідження інформації щодо виправдовування або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України. *Там само*. С. 145—147. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WnOCsPaFLjSy4TdY0hSUCiAVWz4ANHI7/view> (дата звернення: 03.04.2025).
3. Біла В., Сидорук А. Публічні заклики як доказ фактів колабораційної діяльності в семантико-текстуальних експертизах. *Там само*. С. 68—69. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WnOCsPaFLjSy4TdY0hSUCiAVWz4ANHI7/view> (дата звернення: 03.04.2025).
4. Єгорова Т. Актуальні питання експертного психологічного дослідження у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти інформаційної безпеки України. *Там само*. С. 122—124. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WnOCsPaFLjSy4TdY0hSUCiAVWz4ANHI7/view> (дата звернення: 03.04.2025).
5. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник. Київ, 2004. С. 58—59.
6. Піддубна Н., Переяслов В., Ткач О. Креолізовані тексти з емблематикою російської агресії в семантико-текстуальній експертизі мовлення. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювіл. видатн. учен.: 95-річ. від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річ. від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). Харків, 2023. С. 242—244. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WnOCsPaFLjSy4TdY0hSUCiAVWz4ANHI7/view> (дата звернення: 03.04.2025).
7. Браїлко Ю., Кисла Н. Термін «глорифікація» в юридичній терміносистемі: проблема дефініції. *Там само*. С. 86—88. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WnOCsPaFLjSy4TdY0hSUCiAVWz4ANHI7/view> (дата звернення: 03.04.2025).
8. Савченко І., Сидоренко О. Лінгвістична експертиза текстів воєнної тематики: етичні засади. *Там само*. С. 270—272. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WnOCsPaFLjSy4TdY0hSUCiAVWz4ANHI7/view> (дата звернення: 03.04.2025).